

Witold Kurowski

Prawo właściwe dla przelewu wierzytelności

Glosa do wyroku Sądu Najwyższego

z dnia 19 grudnia 2003 r. (III CK 80/02)

Problematyce przelewu wierzytelności w ujęciu kolizyjnym Sąd Najwyższy nie poświęcał, jak dotąd, dużej uwagi. Ostatnie publikowane orzeczenia poruszające wspomnianą kwestię pochodzą z okresu międzywojennego¹. Z tym większą satysfakcją należy przyjąć wyrok Sądu Najwyższego z 19 grudnia 2003 r.², w sposób jednoznaczny rozstrzygający niektóre nasuwające się w tej materii wątpliwości. Zadanie to było o tyle trudniejsze, że polski ustawodawca do ustaw kolizyjnych, zarówno z 1926 r., jak również z 1965 r., nie wprowadził przepisów odnoszących się wprost do przelewu wierzytelności. Istniejąca luka długo czekała więc na wypełnienie³.

¹ Orz. SN z 20 maja 1931 r., Rw. 539/31. Orzecznictwo Sądów Polskich 1932, T. 11, poz. 22, s. 15–16; orz. SN z 31 marca 1932 r., Rw. 347/32. Orzecznictwo Sądów Polskich 1933, T. 12, poz. 125, s. 111–113.

² Wyrok SN z 19 grudnia 2003 r., III CK 80/02. „Biuletyn Sądu Najwyższego” 2004, nr 5, s. 9; Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Cywilna 2005, nr 1, s. 17. Por. także głosę E. Wierczorek, w: „Gdańskie Studia Prawnicze” – *Przegląd orzecznictwa* 2005, nr 1–2, s. 65–71.

³ W polskiej doktrynie zagadnienie przelewu wierzytelności w prawie prywatnym międzynarodowym podejmowali przede wszystkim: Z. Fenichel: *Prawo prywatne międzynarodowe i międzydzielnicowe*. Kraków 1928, s. 72; Idem: *Polskie prawo prywatne i procesowe. Studja*. Kraków 1936, s. 595; na tle ustawy o prawie prywatnym międzynarodowym z 1965 r. – J. Skąpski: *Les obligations en droit international privé dans le cadre du commerce extérieur des pays socialistes*. „Recueil des Cours de l'Académie de Droit International de la Haye” 1972, T. 2, s. 548; M.A. Zachariasiewicz: *Prawo właściwe dla zobowiązań z czynności prawnych w braku wyboru pra-*

Należy przypomnieć, że przelew wierzytelności jest czynnością rozporządzającą, na podstawie której dochodzi do przeniesienia prawa podmiotowego – wierzytelności, z majątku cedenta do majątku cesjonariusza. W większości wypadków, gdy wierzytelność pochodzi ze stosunku dwustronnie zobowiązującego, w następstwie cesji prosta dwustronna więź prawna zostaje wzbogacona o kolejny podmiot – nabywcę wierzytelności, na którego przechodzą uprawnienia. Dług ciąży natomiast dalej na zbywcy. W związku z przelewem nie następuje zatem wygaśnięcie stosunku zobowiązaniowego łączącego dłużnika przelanej wierzytelności i cedenta.

Trzeba ponadto wskazać, iż kolizyjnoprawna regulacja przelewu wierzytelności musi uwzględniać interesy stron umowy cesji. Powinna także zabezpieczać pozycję prawną osób trzecich (w szczególności dłużnika). Pogodzenie tych, często odmiennych, stanowisk podmiotów uwikłanych w tę czynność prawną nie jest zadaniem prostym.

W jaki zatem sposób do wskazanego zagadnienia podszedł Sąd Najwyższy i jakie rozwiązanie w wyroku z 19 grudnia 2003 r. przyjął? Zgodnie z tezą głosowanego orzeczenia, „artykuł 25 § 1 p.p.m. nie uprawnia do wyboru prawa dla przelewu wierzytelności”. Wyłączenie autonomii woli stron w tym zakresie ma na celu ochronę osób trzecich nieuczestniczących w umowie cesji. Jednocześnie, skoro strony nie mogą dla tej umowy wybrać prawa, to „przelew określonej wierzytelności podlega prawu właściwemu dla tej wierzytelności” (tj. prawu, jakiemu poddany został stosunek zobowiązaniowy łączący cedenta z dłużnikiem).

Przedstawione stanowisko Sądu Najwyższego wychodzi naprzeciw powszechnie dziś prezentowanym poglądom doktryny światowej⁴. Znajduje również oparcie w wielu zagranicznych orzeczeniach zapadłych w podobnych sprawach. Rozwiązanie to jest także aprobowane

wa w polskim prawie prywatnym międzynarodowym. Katowice 1989, s. 70, przyp. 9; E. Drozd: *Zastaw w prawie prywatnym międzynarodowym*. W: *Rozprawy z polskiego i europejskiego prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Józefowi Skąpskiemu*. Red. A. Mączyński, M. Pazdan, A. Szpunar. Kraków 1994, s. 38; W. Kurowski: *Przelew wierzytelności w prawie prywatnym międzynarodowym*. Kraków 2005, s. 19–251; M. Pazdan: *Prawo prywatne międzynarodowe*. Warszawa 2005, s. 162; Idem: *Zagadnienia kolizyjnoprawne przelewu wierzytelności*. W: *Prawo prywatne czasu przemian. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Stanisławowi Sottysińskiemu*. Red. A. Nowicka. Poznań 2005, s. 889–899.

⁴ W polskiej doktrynie za wskazanym rozwiązaniem opowiedzieli się: Z. Feniichel: *Prawo...*, s. 72; Idem: *Polskie...*, s. 595; J. Skąpski: *Les obligations...*, s. 548; M.A. Zachariasiewicz: *Prawo...*, s. 70, przyp. 9; E. Drozd: *Zastaw...*, s. 38; M. Pazdan: *Prawo...*, s. 162; Idem: *Zagadnienia...*, s. 894.

przez obcych prawodawców⁵. Należy jednak wskazać, że pogląd wyrażony przez Sąd Najwyższy jest dominujący, ale nie jedyny. Po pierwsze bowiem, niektórzy ustawodawcy wprost dopuszczają wybór prawa dla umowy przelewu wierzytelności (czynności rozporządzającej)⁶, po drugie, w literaturze światowej korzystanie ze wskazanego łącznika obiektywnego do wyznaczania statutu cesji jest kwestionowane jako przysparzającego w wielu wypadkach trudności⁷. W jego miejsce proponuje się zastosowanie innych rozwiązań, umożliwiających lepsze zabezpieczenie interesów wszystkich zainteresowanych podmiotów⁸.

W sprawie będącej podstawą rozstrzygnięcia Sądu Najwyższego przedsiębiorca mający siedzibę we Włoszech zawarł z podmiotem szwajcarskim umowę, w której strony wyraziły wolę przeniesienia wierzytelności przysługujących włoskiemu przedsiębiorcy wobec współników spółki cywilnej mieszkających w Polsce. Umowa zawierała klauzulę wyboru prawa, jednakże została dość niefortunnie sformułowana. Strony bowiem uzgodniły, że „podlega ona [umowa] szwajcarskiemu prawu rzeczowemu”. Tymczasem problematyka przelewu wierzytelności znalazła swe unormowanie w szwajcarskim kodeksie zobowiązań (art. 164–174), a nie w „prawie rzeczowym”. Jednak nie ta nieścisłość stała się podstawą odmowy dopuszczenia kolizyjnoprawnej autonomii woli stron dla umowy przelewu wierzytelności – przy dokonywaniu wykładni klauzuli wyboru prawa należy bowiem wnikliwie analizować rzeczywistą wolę podmiotów zawierających daną umowę, która w tym wypadku, co prawda nieudolnie, ale w sposób wystarczająco wyraźny, została wyartykułowana. Sąd Najwyższy uznał za niedopuszczalny wybór prawa dla umowy cesji z powodu możliwego naruszenia pozycji dłużnika nieuczestniczącego w dokonywaniu transakcji. Przedstawiony argument jest trafny, choć interes dłużnika można chronić w inny sposób, niekoniecznie definitywnie wyłączając autonomię woli stron umowy przelewu. Otóż za wystarczające należy uznać uzależnienie skuteczności wyboru prawa od sta-

⁵ Por. m.in.: art. 12 ust. 2 konwencji rzymskiej; art. 33 ust. 2 EGBGB; art. 120 ust. 1 p.p.m. rumuńskiego; art. 145 ust. 1 p.p.m. szwajcarskiego; art. 65 ust. 2 p.p.m. tunezyjskiego; por. również § 45 austriackiej ustawy związkowej o prawie prywatnym międzynarodowym z 1978 r.; art. 1127 ust. 1 pkt 7 k.c. białoruskiego; § 11 p.p.m. czeskiego i słowackiego; § 30 ust. 1 węgierskiego dekretu z 1979 r. o prawie prywatnym międzynarodowym.

⁶ Por. m.in.: § 11 p.p.m. czeskiego i słowackiego; art. 65 p.p.m. tunezyjskiego; art. 145 ust. 1 p.p.m. szwajcarskiego; art. 120 p.p.m. rumuńskiego.

⁷ Por. w tym zakresie W. Kurowski: *Przelew...*, s. 128–132.

⁸ Por. ibidem, s. 115–125, 132–144.

nowiska dłużnika. W ten sposób o zabezpieczenie interesów tego podmiotu zadbał prawodawca szwajcarski (art. 145 ust. 1 *in fine*), rumuński (art. 120 ust. 1 *in fine*) i tunezyjski (art. 65).

Przeciwko dopuszczalności wyboru prawa dla umowy przelewu wierzytelności przemawia przede wszystkim inny argument, o którym Sąd Najwyższy w uzasadnieniu do głosowanego orzeczenia nie wspomniał. Przelew wierzytelności jest czynnością rozporządzającą, na podstawie której następuje przeniesienie prawa podmiotowego z majątku cedenta do majątku cesjonariusza. Jest ona skuteczna *erga omnes*, tak więc z chwilą przejścia wierzytelności na cesjonariusza wierzyciele cedenta tracą możliwość uzyskania z niej zaspokojenia. Z kolei wierzyciele cesjonariusza w tym samym momencie uzyskują sposobność wyegzekwowania swoich należności z dodatkowego aktywu majątkowego, który zasilili majątek nabywcy. Przelew wierzytelności może więc wpływać na interesy tychże podmiotów. Przy konstruowaniu przepisów kolizyjnych, umożliwiających wskazanie prawa właściwego dla przelewu wierzytelności, należy więc uwzględniać nie tylko konieczność ochrony pozycji dłużnika, ale również innych osób trzecich (nieuczestniczących bezpośrednio w transakcji), na których sytuację prawną cesja wywiera wpływ. Poza wskazanymi wierzycielami cedenta i cesjonariusza, do kategorii tej należy zaliczyć: kolejnych cesjonariuszy (jeśli dana wierzytelność jest przedmiotem wielokrotnego przelewu) oraz innych cesjonariuszy (jeśli dana wierzytelność jest przedmiotem kilkukrotnego przelewu, dokonywanego przez tego samego cedenta). Trzeba także pamiętać, że przelew wierzytelności może wpływać w określony sposób na postępowanie upadłościowe (układowe lub inne podobne) cedenta, w szczególności przez modyfikację składu jego masy upadłości. W tym zakresie jako osobę trzecią, zainteresowaną nieuszczipianiem majątku cedenta, trzeba również wskazać syndyka masy upadłości (inny podmiot sprawujący nadzór nad tym majątkiem). Z podobną sytuacją możemy mieć do czynienia, choć w nieco innym zakresie, w wypadku upadłości cesjonariusza.

Kolizyjnoprawna autonomia woli stron umowy przelewu wierzytelności umożliwia naruszanie interesów osób trzecich. Cedent z cesjonariuszem mogą bowiem przez odpowiedni wybór prawa właściwego dla cesji korzystnie, z własnego punktu widzenia, wpływać na między innymi chwilę przejścia prawa podmiotowego czy też przesłanki skuteczności przeniesienia wierzytelności. O ile w odniesieniu do dłużnika tym negatywnym konsekwencjom wyboru prawa dla przelewu wierzytelności można przeciwdziałać przez konieczność uzyskania akceptacji dłużnika na dokonany wybór (w braku zgody – zastosowanie znajdzie prawo wskazane za pośrednictwem łączników

obiektywnych), o tyle co do innych osób trzecich, z powodów oczywistych, wspomniana konstrukcja nie może zostać zastosowana.

Podsumowując, należy przychylnie odnieść się do wyrażonego w glosowanym orzeczeniu stanowiska Sądu Najwyższego wyłączającego dopuszczalność wyboru prawa dla przelewu wierzytelności⁹.

De lege lata z aprobatą należy także przyjąć poddanie przelewu wierzytelności prawu właściwemu dla stosunku zobowiązaniowego będącego źródłem przenoszanej wierzytelności (prawu przelewanej wierzytelności).

Koncepcja ta zakłada szerokie ujęcie zakresu statutu obligacyjnego, regulującego stosunek prawny łączący wierzyciela (cedenta) z dłużnikiem, obejmującego także podmiotowe zmiany tego stosunku tak po stronie wierzyciela, jak i dłużnika. Poddanie przelewu prawu przenoszanej wierzytelności zapewnia ponadto tak ważną dla czynności rozporządzających pewność powiązania. Ewentualne zmiany statutu obligacyjnego (dokonane zarówno przed przelewem, jak i po nim) nie zachwieją tej stabilności. Ważnym argumentem przemawiającym za aprobowanym przez Sąd Najwyższy rozwiązaniem kolizyjnym jest jego zbieżność z regulacją zawartą w konwencji rzymskiej¹⁰, stanowiącej źródło prawa prywatnego międzynarodowego dla państw-członków Unii Europejskiej. Niestety, przepis art. 12 tego aktu, normujący problematykę przelewu wierzytelności, jest przez sądy poszczególnych państw członkowskich niejednolicie interpretowany. Z pozoru jednoznaczne reguły stały się podstawą skrajnie odmiennych w treści orzeczeń sądowych. Spór dotyczy przede wszystkim wykładni ust. 1 tego artykułu. O ile bowiem występujące w nim sformułowanie „zobowiązania między cedentem a cesjonariuszem” odnośzone jest przez judykaturę i przedstawicieli doktryny powiązanych z romańskim kręgiem prawnym do umowy prowadzącej do przeniesienia wierzytelności (zgodnie z występującą w tych systemach konstrukcją umów o podwójnym zobowiązująco-rozporządzającym skutku), o tyle przez sądy i doktrynę wywodzące się z germańskiego nurtu prawa postanowienie to wiązane jest jedynie z umową zobowiązu-

⁹ Odmiennie stanowisko wyraziła E. Wieceń w glosie do omawianego orzeczenia („Gdańskie Studia Prawnicze” – *Przegląd orzecznictwa* 2005, nr 1–2, s. 70–71).

¹⁰ Konwencja 80/934 Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej o prawie właściwym dla zobowiązań umownych została podpisana w Rzymie 19 czerwca 1980 r., weszła w życie 1 kwietnia 1991 r. Tekst konwencji w tłumaczeniu W. Popiołka został opublikowany w „Problemach Prawnych Handlu Zagranicznego” 1983, T. 7, s. 124–137, a w tłumaczeniu J. Poczobuta w „Przeglądzie Stosunków Międzynarodowych” 1983, nr 6, s. 113–120 oraz nr 8, s. 75–79, a także w: J. Poczobut: *Kodyfikacje prawa prywatnego międzynarodowego*. Warszawa 1991, s. 161–168.

jąca do dokonania przelewu, a nie z samym przeniesieniem wierzytelności. Wskazany dualizm wykładni art. 12 ust. 1 konwencji rzymskiej prowadzi do sytuacji, w której sądy w niektórych państwach dopuszczają wybór prawa dla umowy przelewu wierzytelności (z powołaniem się na art. 12 ust. 1 konwencji, który miałby dotyczyć również czynności rozporządzającej)¹¹, a w innych są jemu przeciwne (jeśli w art. 12 ust. 1 konwencji znajdują jedynie regulację umowy zobowiązującej do przelewu)¹².

Z tezy orzeczenia z 19 grudnia 2003 r. oraz z jego uzasadnienia wynika, że polski Sąd Najwyższy przyjął wykładnię art. 12 konwencji rzymskiej zaczerpniętą z niemieckiej myśli prawniczej. Odrzucił bowiem dopuszczalność wyboru prawa dla przelewu wierzytelności (na podstawie art. 12 ust. 1 konwencji), a jako statut przelewu wskazał prawo przenoszonej wierzytelności (na podstawie szeroko ujmowanego art. 12 ust. 2 konwencji). Słusznie zatem dokonano rozgraniczenia czynności zobowiązującej do przelewu (poddanej odrębnej kolizyjnoprawnej ocenie) od samej cesji (czynności rozporządzającej). Dzięki temu strony mogą dokonać wyboru prawa dla umowy zobowiązującej (najczęściej umowy sprzedaży wierzytelności) – jest to bowiem czynność wywołująca skutki jedynie *inter partes*, a sam przelew – skuteczny *erga omnes*, podlegać będzie zawsze prawu wskazanemu za pośrednictwem łącznika obiektywnego. Wyłączenie autonomii woli stron w tym zakresie ma za zadanie ochronę osób trzecich.

Aprobując *de lege lata* rozwiązanie przyjęte przez Sąd Najwyższy w orzeczeniu z 19 grudnia 2003 r., nie sposób nie zauważyć wad, które mu towarzyszą. Do najważniejszych jego mankamentów należą: trudności ze wskazaniem statutu przelewu wierzytelności w wypadku poddania zobowiązania więcej niż jednemu systemowi prawnemu (w sytuacji częściowego lub złożonego wyboru prawa), faktyczny brak możliwości określenia statutu przelewu wierzytelności przyszłych, w szczególności wierzytelności przyszłych *sensu stricto*, praktyczne trudności w zastosowaniu proponowanego rozwiązania do czynności, na podstawie których ma nastąpić przelew wielu wierzytelności podanych różnym prawom (między innymi w wypadku cesji globalnej), trudności w ustaleniu statutu przelewu wierzytelności z pozycji osób trzecich, nieuczestniczących w czynności prawnej (np.: wierzycieli ce-

¹¹ Por. np. szeroko komentowane orz. hol. SN z 16 maja 1997 r., *Brandsma q.q. c/a Hansa*, „Netherlands International Law Review” 1998, vol. 45, s. 129–132.

¹² Szczegółowego omówienia art. 12 konwencji rzymskiej oraz przedstawienia argumentacji zwolenników obu sposobów wykładni tego przepisu dokonał W. Kurowski: *Przelew...*, s. 47–54.

denta, wierzycieli cesjonariusza, syndyka masy upadłości cedenta lub cesjonariusza), czy też trudności w ustaleniu przez cesjonariusza rzeczywistego statutu przelewu wierzytelności w razie nierzetelnego postępowania stron stosunku zobowiązaniowego (cedenta i dłużnika).

Warto także podnieść, że wskazany łącznik może wydawać się „nienaturalny” w wypadku dokonywania w danym państwie, przez podmioty mające w tym państwie siedziby (miejsca zamieszkania), przelewu wierzytelności poddanej prawu innego państwa. Wówczas, zgodnie z aprobowanym przez Sąd Najwyższy rozwiązaniem kolizyjnym, przelew wierzytelności będzie podlegał prawu tego innego państwa.

Niektóre wskazane mankamenty poddania przelewu prawu właściwemu dla przenoszonej wierzytelności mają zostać wyeliminowane w rozporządzeniu przygotowywanemu w ramach Unii Europejskiej, które powinno zastąpić krytykowaną konwencję rzymską. Zgodnie z propozycjami, odpowiednik art. 12 obecnie obowiązującej regulacji zostanie uzupełniony o ust. 3, zgodnie z którym skuteczność cesji wobec osób trzecich podlegałaby prawu miejsca zwyczajnego pobytu (siedziby) cedenta z chwili dokonania przelewu. Rozwiązanie to bliskie jest kolizyjnoprawnemu unormowaniu problematyki skuteczności przelewu wobec osób trzecich w konwencji nowojorskiej¹³ (por. art. 30).

Na marginesie warto także wspomnieć, że w orzecznictwie i światowej doktrynie prawa prywatnego międzynarodowego można spotkać propozycje wykorzystania innych łączników w celu wskazania prawa właściwego dla przelewu wierzytelności. Oprócz aprobowanego przez Sąd Najwyższy poglądu opowiadającego się za właściwością prawa przelewanej wierzytelności dla umowy cesji, broni się także stanowiska, zgodnie z którym przelew mógłby zostać poddany między innymi prawu miejsca położenia wierzytelności (*lex sitae*), prawu właściwemu dla czynności zobowiązującej do dokonania przelewu, prawu wybranemu przez strony umowy przelewu (negowana przez Sąd Najwyższy koncepcja autonomii woli stron w tym zakresie), prawu miejsca zamieszkania lub siedziby cedenta, prawu miejsca dokonania przelewu wierzytelności (zawarcia umowy cesji), prawu „najbar-

¹³ Konwencja Narodów Zjednoczonych o przelewie wierzytelności w handlu międzynarodowym (rezolucja nr 56/81 z 12 grudnia 2001 r.). Konwencja nowojorska obecnie nie obowiązuje. Została dotychczas podpisana przez Luksemburg, Madagaskar i USA; przystąpiła do niej Liberia. Tekst konwencji w tłumaczeniu W. Kurowskiego został opublikowany wraz z wprowadzeniem w „Kwartalniku Prawa Prywatnego” 2004. z. 4, s. 1133–1193.

dziej odpowiedniemu” dla przelewu – *proper law* (indywidualnie ustanowionemu w każdym konkretnym wypadku), czy też prawu miejsca zamieszkania (siedziby) dłużnika¹⁴.

Niewątpliwie stanowisko wyrażone przez Sąd Najwyższy w głosowanym orzeczeniu jest jednak dominujące. W tym też kierunku zmierzają prace nad nową Ustawą o prawie prywatnym międzynarodowym¹⁵.

¹⁴ Por. W. Kurowski: *Przelew...*, s. 113–144.

¹⁵ Por. m.in. M. Paźdzan: *Założenia i główne kierunki reformy prawa prywatnego międzynarodowego w Polsce*. „Państwo i Prawo” 1999, z. 3, s. 21; I d e m: *O potrzebie reformy polskiego prawa prywatnego międzynarodowego i niektórych proponowanych rozwiązań*. „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2000, z. 3, s. 505, 509; W. Popiołek: *Zobowiązania umowne w prawie prywatnym międzynarodowym. Uwagi „de lege ferenda”*. „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2000, z. 3, s. 626, 636; por. także A. Kozakiewicz, W. Kurowski: *Co dalej z kodyfikacją prawa prywatnego międzynarodowego w Polsce?* „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2003, z. 4, s. 931.